

FAKAMATALA'I 'O E PA'ANGA 'OKU TO'O MEI HE VAHÉ

Ngaahi pa'anga to'o i he 'uluaki uike 'e 12 'o e ngāue

Ke tokoni ke faingofua ange ho'o tu'uta ki 'Aositelēlia, kuo totongi kimu'a 'e ho'o ngāue'anga ha ngaahi me'a 'e ni'ihi. 'E fiema'u ke ke totongi fakafoki 'a e ngaahi fakamole ko 'eni.

Ko e angamaheni, 'oku totongi fakafoki 'a e ngaahi fakamole ko 'eni ki ho'o ngāue'anga mei ho'o vahé 'i he 'uluaki uike 'e 12-16. 'Oku vahevahe ia ki ha ngaahi taimi vahe kehekehe, ke fakapapau'i 'oku ke kei ma'u pē ha pa'anga fe'unga ke totongi 'aki ho'o nofo mo e ngaahi fakamole tu'uma'u.

'Oku mahu'inga ke mahino ko e 'uluaki uike 'e 12 (pē lōlōa ange), 'e malava ke 'ikai te ke ma'u ha pa'anga makehe fe'unga 'i ho'o vahé ke 'ave ha pa'anga ki 'api.

'OKU FAKAMATALA'I 'A E NGAHI PA'ANGA 'OKU TO'O KO ENI 'I HO'O TOHI TALI KE KE NGĀUĒ, PEA 'E LAVA KE KAU AI 'A E:

Totongi ho'o folau vakapuna ki 'Aositelēlia pea mo e ngaahi fakamole ki he fēfononga'aki mei he mala'e vakapuna ki ho nofo'anga pea mo ho ngāue'anga.

Ngaahi fakamole ki he kole ngofua visa.

Ngaahi fakamole kimu'a pea ke kamata ngāue, hangē ko e ngaahi sivi fakafaito'o, ngaahi huhu malu'i pē ngaahi sivi faito'o konatapu.

Ko ha ki'i pa'anga si'isi'i 'oku 'oatu ke tokoni ki ho'o nofo 'i ho'o tau mai kimu'a pea ma'u ho'o 'uluaki vahé.

Ngaahi pa'anga to'o mei ho'o vahé 'a ia 'oku kei hokohoko atu

Na'a mo e 'osi 'a e 'uluaki uike 'e 12 mo e totongi e ngaahi 'uluaki fakamolé, 'e 'i ai pē ha ngaahi fakamole 'e kei hokohoko atu hono to'o 'e ho'o ngāue'angā mei ho'o vahe kotoa pē.

'E kehekehe pē 'a e fuofua totongi fakamole mo e ngaahi fakamole 'oku hokohoko atu (ngaahi to'oto'o) 'i 'Aositelēlia, ngaahi ngāue'anga pea a'u pē ki he kau mēmipa 'o e timi tatau, 'o fakatatau ki he tu'unga takitaha 'oku 'i ai.

NGAAHI FAKATĀTĀ 'O E NGAHI PA'ANGA 'OKU TO'O 'E LAVA KE HOKOHOKO ATU 'O KAU AI 'A E:

Nofo'anga (pea taimi 'e ni'ihi 'oku kau ai mo e totongi pōnite (bond), 'o kapau 'e alea'i 'e ho'o ngāue'anga.

Malu'i mo'ui lelei (ko ha fiema'u ia 'a ho'o visa ngāue).

Ngaahi houa ma'u me'atokoni (kapau 'oku 'oatu).

Ngaahi fakamole ki he fēfononga'aki (ke a'u ki he ngāue pea toe foki, pea taimi 'e ni'ihi ke faka'aonga'i fakatātaha).

Ngaahi mo'ua 'o e nofo'anga hangē ko e ('uhila, kasa, vai), 'initaneti, naunau fale, mo e fakama'a 'o e 'api mo e kau ngaahi ngoue. Fakatokanga'i ange 'e lava ke fakakau 'a e lahi 'o e pa'anga ko 'eni 'i ho'o totongi nofo fakauike pē 'e lava ke hiki ia ko ha fakamole makehe pea mo hono to'oto'o.

Ngaahi me'a kehe 'oku fiema'u ke ke 'ilo

- 'E lava ke ke vahe fakauike, fakauike ua (uike 'e 2 kotoa pē) pe fakamāhina – 'e kau 'a e fakamatala ko 'eni 'i ho'o tohi tali ke ke folau mai 'o ngāue .
- 'E lava pe ke ke tatali 'i ha uike 'e 1 ki he 2 kimu'a pea ke toki ma'u ho'o fuofua vahe kakato.
- 'E lava ke tatali ho'o ngāue'anga kae 'oua kuo ke ma'u ha vahe kakato kimu'a pea toki kamata hono to'oto'o e pa'anga totongi.
- 'E lava ke 'oatu 'e ha ni'ihī 'o e ngaahi ngāue'anga ha vaha'ataimi lōlōa ange ke totongi fakafoki ai 'a e pa'anga 'oku to'o.
- Ko e kotoa 'o e pa'anga 'oku to'o takitaha 'oku fiema'u ia ke 'asi 'i ho'o lau'itohi fakamatala vahe.
- Kapau kuo ke mavahe mei he ngāue (puke pe mālōlō fakata'u) kimu'a kuo ke lava 'o ngāue'i fe'unga ha ngaahi 'aho livi totongi (paid leave), 'e malava ke tu'usi ho'o vahé.

Kapau 'oku 'i ai ha'o fehu'i fekau'aki mo ho'o vahé pe ko e pa'anga 'oku to'o, kātaki 'o 'eke ki ho'o ngāue'anga.

'E lava pe ke kehekehe 'a e lahi tonu e pa'anga 'oku to'o mei ho'o Tohi Tali Ngāue

'I he taimi 'e ni'ihī 'oku 'ikai 'ilo'i e totongi totonu 'o ha me'a kimu'a pea ke toki tu'uta 'i 'Aositelēlia. Hangē ko 'eni, 'oku puka 'a e nofo'anga mo e folau vakapunā 'e ho'o ngāue'anga 'i he taimi pe 'oku tali ai ho'o visa, ko ia koe lahi 'o e pa'anga 'oku fakakau 'i ho'o Tohi Tali Ngāue ko e 'esitimetī pē (ko ha fika fakafuofua).

'I he taimi te ke kamata ngāue ai 'e 'oatu 'e ho'o ngāue'anga ha foomu to'o vahe fo'ou (pē Tohi Tali Ngāue mo ha ngaahi fakalelei ki he pa'anga to'o) 'a ia 'oku ne fakamatala'i 'a e fakamole totonu mo e ngaahi to'o pa'anga ke ke fakamo'oni ai. Fakapapau'i 'oku mahino kiate koe 'a e ngaahi liliu kotoa kimu'a pea ke toki fakamo'oni hinga.

MAHU'INGA

'E toki lava pe 'e ho'o ngāue'anga 'o to'o ha pa'anga mei ho'o vahé 'a ia na'a ke loto fiamālie ki ai 'i he tohinima pea 'aonga foki ia kiate koe. Tauhi ha tatau 'o ha fa'ahinga foomu pē 'okú ke fakamo'oni ai ki ho'o lekootī pea ke tokoni'i koe kapau 'oku 'i ai ha'o ngaahi fehu'i.

Fēfononga'aki

'E kehekehe pe 'a e fakamole ki he 'alu mo foki ki he ngāue ki he tokotaha ngāue takitaha pea 'i he feitu'u takitaha 'o 'Aositelēlia.

'E ala lava ke fokotu'utu'u 'e ho'o ngāue'anga 'a ho'o fēfononga'aki – ki he/mei he ngāue pē mo ke lava 'o faka'aonga'i 'a e ngaahi me'alele fakatokolahi ma'a e kakai, ha pasikala pe alea'i ha'o me'alele.

Kapau te ke nō (hire) ha me'alele mei ho'o ngāue'anga, he 'ikai ke ke ma'u e me'alele 'i he 'osi ho'o aleapau. Ko e nō 'o e me'alele 'oku kau ai 'a e: fakamole ki hono fakalele (malu'i, lesisita, ngaahi kongokonga mo hono tokanga'i). Ko hono totongi 'o e 'utu ('avalisi 'o e totongi fakauike 'o e penisini 'oku 'i he vaha'a 'o e \$50 ki he \$150 he uike) 'e lava ke toe lahi ange e totongi pē 'e lava ke toe fakakau atu ki ai. Hanga 'o vakai'i mo ho'o ngāue'anga.

'Oku ke ma'u 'a e totonu ke fili ki ho'o founga fēfononga'aki 'i he taimi pe kuo ke maau ai 'i 'Aositelēlia.

Nofo'anga

'E feinga ho'o ngāue'anga ke ma'u ha nofo'anga lelei 'a ia 'oku taau hono totongi, pea ofi ki ho'o ngāue'anga, kā 'oku fakafalala 'eni ki he nofo'anga 'oku lava ke ma'u 'i he koló 'i he taimi ko iā.

'E lava pe ke kehekehe 'a e totongi 'o e fale nofo'anga 'o makatu'unga 'i he ngaahi mo'oni'i me'a hangē ko e feitu'u 'oku ke 'i ai, lahi mo e fa'ahinga nofo'anga, fakakau ai 'a e naunau fale, 'initaneti pe 'uhila, vai mo e kasa. 'E lava ke 'uhinga 'eni ia te ke totongi 'e koe ha totongi 'oku kehe ia mei he ni'ihī kehe 'i ho'o timi.

'Oku 'i ai ho'o totonu ke ke fili pe 'e koe ho nofo'anga 'i he taimi 'oku ke maau ai 'i 'Aositelēlia, ka neongo iā kapau 'oku ke palani ke hiki, 'e fiema'u ia ke ke fuofua fakahā kei taimi ia ki ho'o pule ngāue . 'E fakahā atu 'e ho'o pule ngāue 'a e lahi e uike 'oku fiema'u ai ke ke tala kimu'a pea ke toki hiki mei he nofo'anga ko ia.

Ko e lahi taha 'o e ngaahi nofo'angā 'oku kau ai ha totongi pōnite (bond) 'i he kamata'anga. Kapau te ke maumau'i 'a e koloa he nofo'angā 'e lava ke faka'aonga'i 'a e pōnite ko 'eni ke totongi 'aki 'a e fakamole ki hono monomonó.

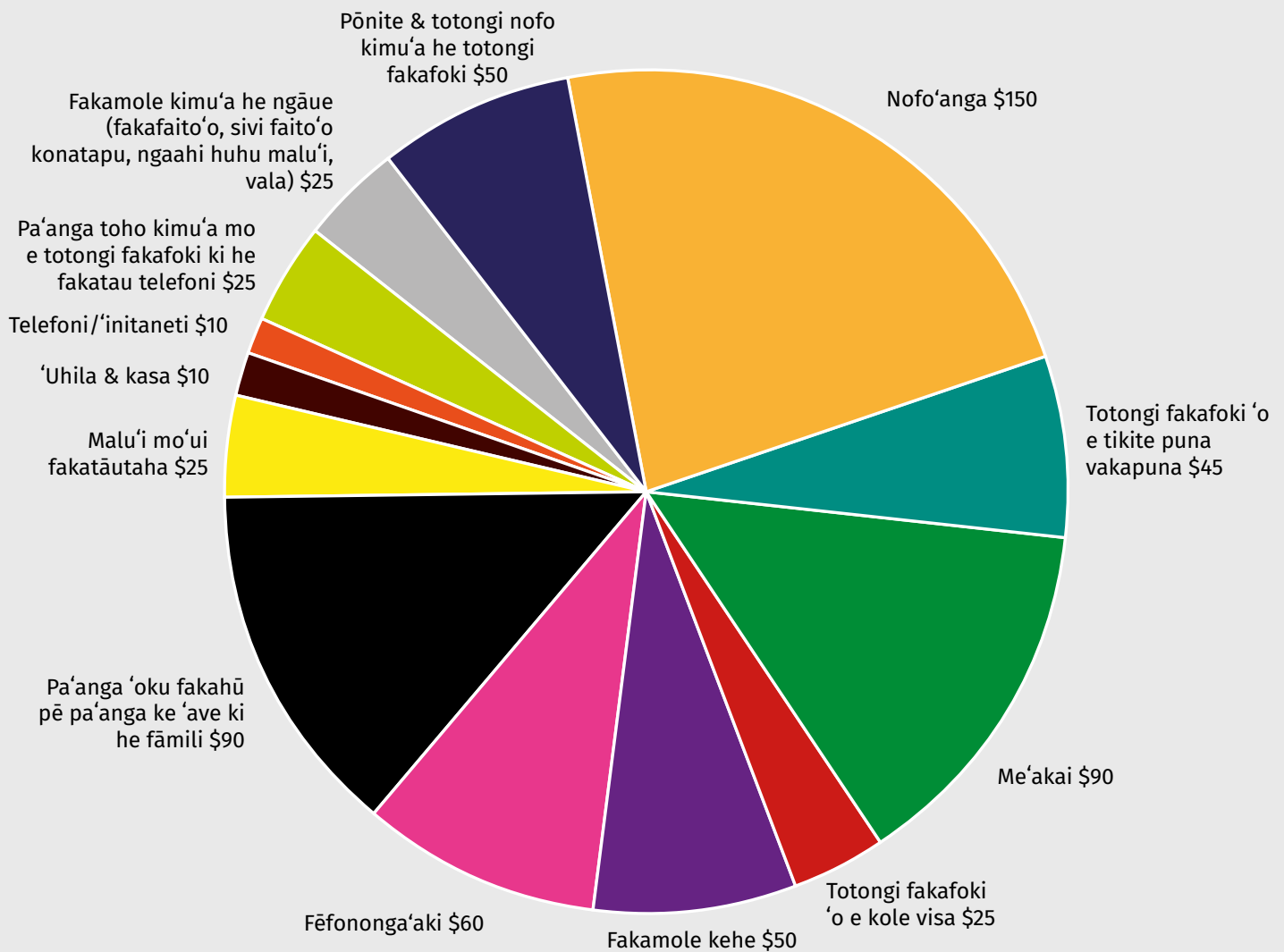
Fakatātā ‘o e ngaahi fakamole fakauike

‘Oku fakahāa’i ‘e he fakatātā ‘i laló ha sipinga ‘o e ngaahi totongi mo e ngaahi fakamole – ‘o makatu’unga ‘i he ‘avalisi ‘o e pa’anga ‘oku ma’u fakauike.

Kātaki ‘o fakatokanga’i ange ko e ngaahi fakatātā pe ‘eni pea ‘e kehekehe pe ‘a e lahi ‘o e pa’anga ‘o makatu’unga ‘i ha ngaahi mo’oni’i me’a hangē ko ho fatongia mo e tu’unga vāhenga, feitu’u, ngaahi fokotu’utu’u ki ho’o nofó mo e patiseti fakatāutaha.

Fakatātā 1 – kau ai ‘a e ngaahi pa’anga ‘oku to’o ke totongi fakafoki’aki ‘a e fuofua fakamolé

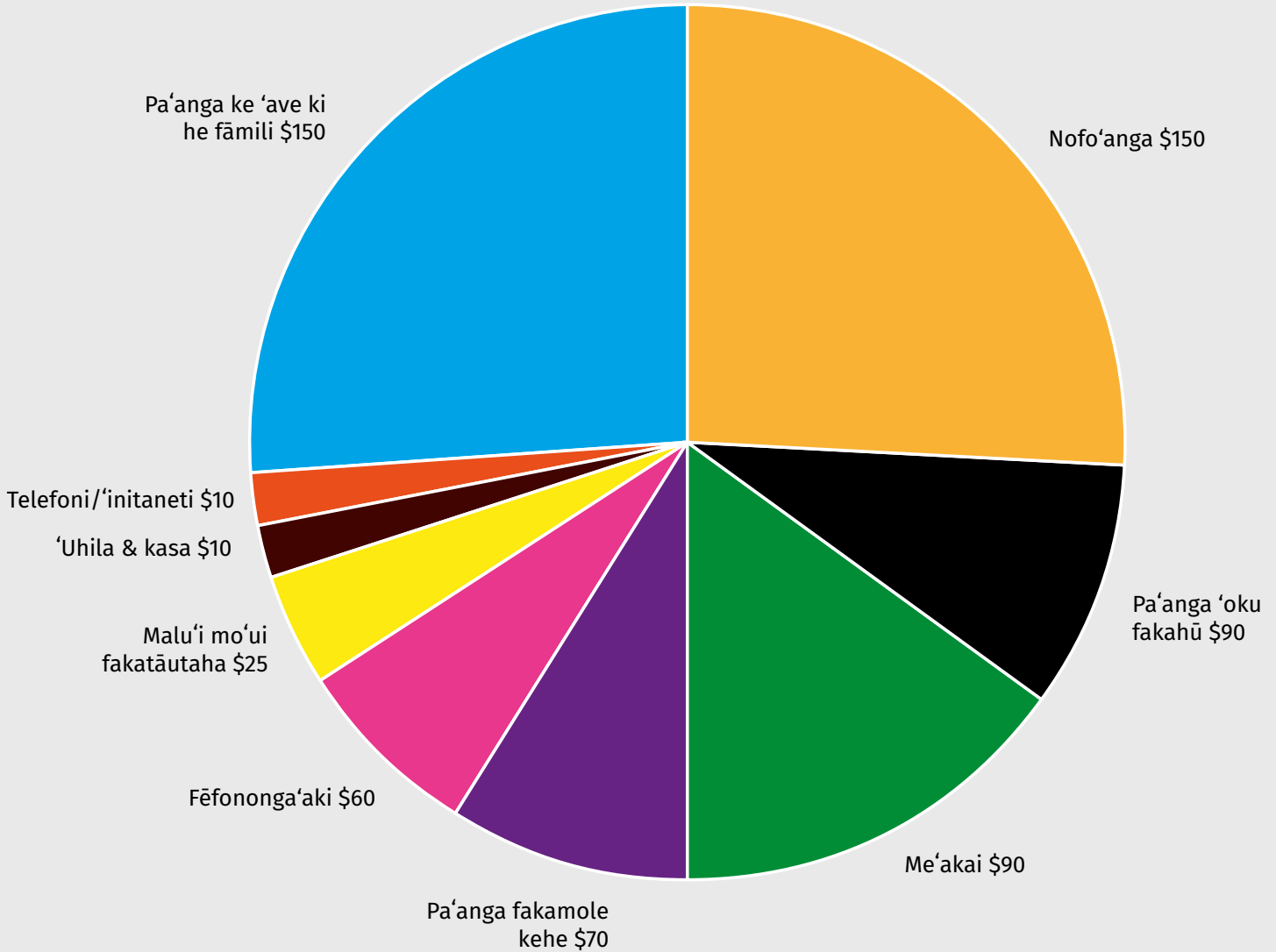
Ko ha fakatātā ‘o e fakamole fakauike ‘o e nofo ‘i ‘Aositelēlia ‘o makatu’unga ‘i he vahe si’isi’i taha ki ha tokotaha ngāue taimi kakato \$753.80 (te’eki tukuhau’i) pe \$656.80 (hili hono tukuhau’i) *. **‘Oku kau heni ‘a e ngaahi to’oto’o ke totongi fakafoki’aki ‘a e ngaahi fuofua fakamole kuo ‘osi fokotu’u hangē ko e: ngaahi folau vakapuna, tohi kole visa, fakamole kimu’a he kamata ngāue mo e pa’anga toho kimu’a.**

* Totonu e ngaahi tu'unga pa'anga 'i he 'aho 1 'o Siulai 2020 pea 'e lava pē ke liliu.

Fakatātā 2 – hili hono totongi fakafoki kotoa ‘o e ngaahi fuofua fakamole

Ko ha fakatātā ‘o e fakamole fakauike ‘o e nofo ‘i ‘Aositelēlia ‘o makatu‘unga ‘i he vahe si‘isi‘i taha ki ha tokotaha ngāue taimi kakato ko e \$753.80 (kimu‘a hono tukuhau‘i) pe \$656.80 (hili hono tukuhau‘i) *. **‘Oku fakahāa‘i atu heni ‘a e ngaahi fakamole hili hono totongi fakafoki kotoa ‘o e ngaahi fuofua fakamole.**

* Totongi he tu'unga ne 'i ai 'i he 'aho 1 'o Siulai 2020 kā 'e lava foki ke liliu.

ME'A KE FAI KAPAU 'OKU 'IKAI MAHINO KIATE KOE HO'O LAU'ITOHU FAKAMATALA VAHE

'Uluaki fakatalanoa ki ho'o ngāue'anga. Kapau 'oku toe 'i ai ha'o ngaahi fehu'i, 'ahi'ahi'i e ngaahi founa kehe ko 'eni:

1. Lea ki ho'o 'Ofisa Fakafehokotaki Ngāue pe ko e fakafofonga 'o e potungāue 'i ho fonua na'a ne 'omi koe LSU (Labour Sending Unit).
2. Fetu'utaki ki he Polokalama Tokanga'i e Mo'ui Fakalūkufua 'a e kau Ngāue mei he Pasifiki 'i he laine telefoni ta'emamotu ko e: 1800 51 51 31 (houa 'e 24, telefoni ta'etotongi).
3. Fetu'utaki ki he 'Omipatimeni ki he Ngāue Taau (ko ha 'ofisi tau'atāina kuo fokotu'u fakalao 'e he Pule'anga 'Aositelēlia 'oku ne tuku atu ha tokoni ta'etotongi). Telefoni: 13 13 94. Vakai ki he fakamatala fekau'aki mo e ngaahi pa'anga 'oku to'o 'i he: <https://www.fairwork.gov.au/pay/deducting-pay-and-overpayments>